

W. Geldolf, *Stockholm 1917. Camille Huysmans in de schaduw van titanen* (Antwerpen: Contact, 1996, 507 blz., Bf 1450,-, ISBN 90 73185 10 6).

Van bij haar ontstaan is de socialistische beweging onderhevig geweest aan fundamentele spanningen, die de vurig beleden eenheid geregeld tot een holle leuze hebben gemaakt. De tegenstelling - eigen aan alle enigszins succesrijke oppositiebewegingen - tussen een consequent oppositionele houding enerzijds en een streven naar participatie in de staatsmacht anderzijds was binnen het socialisme bijzonder explosief omdat zij zich gaandeweg entte op een andere destructieve antinomie. De keuze voor een politiek participationalisme betekende immers een inschakeling in de nationale logica, waardoor men onvermijdelijk in aanvaring kwam met het internationalistische axioma van de socialistische leer. De geschiedenis van de Tweede Internationale illustreert hoe deze tegenstellingen elkaar voortdurend versterkten. Haar aanvankelijke revolutionair-marxistische inspiratie werd steeds meer gecontesteerd door een groeiende reformistische stroming. De Eerste Wereldoorlog vergrootte deze barst uit tot een hemelsbrede kloof: terwijl in vrijwel alle West-Europese landen de sociaal-democraten de lang begeerde *Salonfähigkeit* verwierven door plaats te nemen in regeringen van nationale unie, bleef een kleine revolutionaire minderheid een consequent internationalisme belijden. Wilde de Tweede Internationale overleven, dan moesten er niet alleen bruggen gebouwd worden tussen de 'geallieerde' en de 'centrale' socialisten, maar ook tussen de sociaal-democratische meerderheid en de revolutionaire minderheid. Aangezien de voorzitter van de Internationale, Emile Vandervelde, was toegetreden tot de Belgische regering, kwam deze verzoenings-taak toe aan de vertegenwoordigers van de neutrale landen, maar ook en vooral aan Camille Huysmans, sinds 1905 secretaris van het Internationaal socialistisch bureau. Maar ondanks hun koppig volgehouden inspanningen slaagden zij er niet in de Internationale om te vormen tot dé motor van een vrede zonder annexaties. Huysmans' pogingen om de Duitse socialisten bij het overleg te betrekken, maakten hem van meetaf aan verdacht - ook in de ogen van een aantal patriottisch-gezinde Belgische socialisten - zodat hij aanvankelijk niet méér kon werken dan aparte conferenties van respectievelijk de geallieerde, de centrale en de neutrale socialisten. Toen in februari 1917 het tsaristische regime viel ten voordele van een coalitie van liberalen en gematigde socialisten, ontstonden er echter plots nieuwe perspectieven voor een internationale conferentie. Het Internationaal socialistisch bureau werd van Den Haag naar Stockholm overgeplaatst, waar een Nederlands-Scandinavisch comité samen met een Russische delegatie - maar met secretaris Huysmans als feitelijke regisseur - de voorbereidselen trof voor een internationale conferentie waarop *alle* socialistische delegaties uitgenodigd zouden zijn. Een groot aantal socialistische delegaties uit de hele wereld werd ontvangen in 'separaat-conferenties', maar de algemene vergadering kwam er nooit. De weigering van verschillende geallieerde regeringen - waarin meestal socialisten zetelden - om uitreisvisa te verlenen aan de delegatie van hun land en de onwil van de Duitse 'meerderheidsocialisten' om ondubbelzinnig hun oorlogsdoeleinden kenbaar te maken, waren daar debet aan, maar uiteindelijk was het de oktoberrevolutie die definitief een einde maakte aan alle Stockholm-dromen. De bolsjewieken verzetten zich immers tegen een pacifistische vrede door overleg, vanuit hun overtuiging dat een revolutionaire wereldvrede zou ontstaan op het graf dat de kapitalistische democratieën voor zichzelf aan het delven waren. Eens zij de macht veroverd hadden, verkozen zij afzonderlijke vredesonderhandelingen met Duitsland boven een algemene conferentie van de Internationale. Na het mislukken van de Stockholm-conferentie vertrok Huysmans naar Londen, waar hij de op een geallieerde overwinning gebaseerde vredes-initiatieven van de Engelse arbeidersbeweging steunde. Maar op het vredestoneel moesten de socialisten het voorplan ruimen voor de Amerikaanse president Wilson.

In *Stockholm 1917* geeft Wim Geldolf een omstandig relaas van Huysmans' veelbewogen strijd om de Internationale ongedeerd door de oorlog te loodsen. 'De best geplaatste om dit verhaal te schrijven zou ongetwijfeld Camille Huysmans zelf zijn geweest', erkent de auteur in zijn inleiding (10), waarmee hij zichzelf onrechtstreeks tot de meest geschikte plaatsvervanger van de hoofdrolspeler uitroept. Helemaal onbegrijpelijk is dat niet: Geldolf, als historicus gevormd maar vooral bekend als gewezen socialistisch volksvertegenwoordiger en bijna-burgemeester van Antwerpen, is immers niet alleen persoonlijk bevriend geweest met Huysmans, maar is ook de beheerder van het omvangrijke Camille Huysmans-archief waaruit hij al een aantal bronnenpublicaties geput heeft. Ook uit deze nieuwe studie blijkt dat dit archief heel wat documenten bevat die niet alleen voor Huysmans-biografen van groot belang zijn maar die ook een boeiend licht werpen op een groot deel van de Belgische en Europese socialistische beweging. Spijtig genoeg is Geldolf echter niet bij zijn oorspronkelijke opzet gebleven, namelijk 'een zeer lijvige publicatie van alle desbetreffende documenten uit het Camille Huysmans-archief' (16). Nu immers is het een halfslachtig boek geworden dat noch als bronnen-uitgave, noch als monografie geslaagd mag heten. Bij de documenten zelf, die vaak in hun geheel - hetzij in de tekst, hetzij in een voetnoot - afgedrukt staan, ontbreekt vaak de nodige achtergrond- en contextinformatie die door een functionele annotatie zou kunnen geboden worden. De eindeloze biografische noten doen meestal weinig terzake, terwijl een aantal fundamentele begrippen nauwelijks duiding krijgen. Maar de ontgoocheling is nog groter wanneer men de studie als monografie tracht te lezen. Ze is immers niet alleen een nachtmerrie voor iedere min of meer stijfgevoelige lezer, maar komt ook zelden of nooit aan zinvolle analyses toe - laat staan aan een overtuigende synthese. Wanneer Geldolf zich op bladzijde 261 onthoudt van 'een ver doorgedreven vergelijkende ontleding' van twee Belgische manifesten omdat daarvoor 'de plaats ontbreekt', dan klinkt dit vrij ironisch voor iemand die voor het overige onvoorstelbaar met de plaats woekert, onder meer door het aanhalen van volstrekt overbodige anekdotes en door het uitvoerig parafraseren van in voetnoot afgedrukte documenten.

Door dit gebrek aan vormgevende kracht gaan heel wat interessante mogelijkheden verloren: op zich is het namelijk een aantrekkelijk gegeven om de complexe geschiedenis van de Internationale tijdens de Eerste Wereldoorlog te beschrijven vanuit het perspectief van één sleutelfiguur. Maar in tegenstelling tot wat zijn titel doet vermoeden laat dit boek de vele boeiende personen en gebeurtenissen die opgeroepen worden, te weinig uit de schaduw van Huysmans treden. Op een andere manier is de titel dan weer wél tekenend voor Geldolfs benadering. Huysmans wordt immers steevast opgevoerd als de tragische held die in zijn idealisme vergeefs oproeit tegen de blinde machtspolitiek van zijn tegenstanders, de 'titanen'. Een schematische tweedeling tussen 'haviken' en 'duiven' is daar het onvermijdelijke gevolg van, waardoor bijvoorbeeld Vanderveldes participationistische politiek slechts op Geldolfs onbegrip kan stuiten. Deze emotioneel-moralistische benadering hangt samen met zijn nostalgie naar een paradijselijk socialisme, dat zich vóór de erfzonde van de mislukking van Stockholm situeerde. Het is vanuit deze nostalgie dat de auteur zich al te graag vermeit in zinloze 'contrafactuele' bespiegelingen over hoe het geweest zou zijn, was Stockholm wél gelukt. De bewering dat Geldolf in Huysmans' perikelen een voorafspiegeling ziet van zijn eigen (ook verloren) strijd binnen de Antwerpse socialistische partij, is misschien wat al te boud. Maar door aan Huysmans Don Quichotte-allures - hoe nobel ook - toe te schrijven, doet hij zijn held alleszins onrecht aan. De 'staatsman' Huysmans - die er niet altijd voor terugdeinsde zijn koers te wijzigen om politiek-strategische redenen - komt in het boek immers te weinig uit de verf.

J. Houwink ten Cate, *'De mannen van de daad' en Duitsland, 1919-1939. Het Hollandse zakenleven en de vooroorlogse buitenlandse politiek* (Dissertatie Utrecht 1995; Den Haag: Sdu uitgevers, 1995, 327 blz., f45,-, ISBN 90 12 08286 2).

Lange tijd was het terrein van de Nederlandse buitenlandse politiek voor historici vrijwel *terra incognita*. Afgezien van enkele politicologisch georiënteerde studies en een enkel, gedateerd overzichtswerk, was de spoeling zeer dun. Deze situatie is het laatste decennium fundamenteel gewijzigd. Proefschriften, monografieën en artikelen over de buitenlandse politiek verschijnen met verheugende regelmaat. Zwaartepunten in deze studies zijn het interbellum, de Koude Oorlog en de relaties met ons machtige buurland Duitsland. Evenals enkele anderen heeft de auteur van deze dissertatie zich gericht op de Nederlands-Duitse betrekkingen en wel in het interbellum. In tegenstelling tot bij voorbeeld Hellema, Van Roon en Wielenga richt Houwink ten Cate zijn kompas (gelukkig) niet in hoofdzaak op de activiteiten van Haagse diplomaten, maar op invloedrijke vertegenwoordigers van de elite van de bank- en zakenwereld. Prijzenswaardig is dat Houwink ten Cate het gebrek aan Nederlandse overheidsarchieven zoveel mogelijk probeert op te vangen door een uitputtend onderzoek in Duitse archieven en inventief gebruik maakt van de contemporaine pers. De auteur getroostte zich zelfs de moeite om de bureaucratische hindernissen van Oost-Duitse archieven te nemen, destijds weinig publieksvriendelijke instellingen.

Zijn onderwerp zijn de 'mannen van de daad', vertegenwoordigers van een nieuwe elite. Deze nieuwe elite probeerde een plaats te veroveren naast de gezeten burgerij en oude adel. Zij waren meestal van bescheiden komaf, succesvol in het zakendoen, brandend van ambitie en hadden (meestal) kortere of langere tijd bemoeienis gehad met het Nederlandse rijk overzee. Kortom: zij golden als geslaagd in het leven, en als de ware erfgenamen van de mannen die de Republiek een Gouden Eeuw hadden bezorgd. Om enkele hoofdpersonen uit dit werk te noemen: Van Aalst en Colijn. Ook komen hun vijanden zoals Van Karnebeek en Vissering goed uit de verf. Een bijzondere rol ziet de auteur voor de Duitse bankier Mannheimer. Deze schilderachtige figuur balanceerde voortdurend op de grens van oplichterij en virtuoos financieel spel, en hij voedde de Amsterdamse droom dat deze stad weer het financiële wereldcentrum kon worden. Naar mijn smaak overschat de auteur de rol van deze bankier en leiden zijn belevenissen te veel af van de hoofdlijnen van dit werk, al is Mannheimers 'monetaire schelmenroman' meeslepend geschreven.

Kortom, een boeiend en relevant onderwerp dat in een heldere en prettig ironische stijl is geschreven. Wel valt er enig bezwaar in te brengen tegen de structuur van het werk. Een duidelijke inleiding waarin het schouwtoneel wordt geschetst (desnoods met cijfers) ontbreekt. De stilistisch briljante opening met de begrafenis van Van Aalst is onvoldoende compensatie. De samenhang tussen de hoofdstukken is daardoor op het eerste gezicht niet altijd even duidelijk. Veeleer is sprake van een aantal min of meer op zichzelf staande essays. Het tijdvak 1918-1939 wordt chronologisch verhaald en de hoofdstukken behandelen afzonderlijke periodes. In elk hoofdstuk staat één dominerende figuur centraal. Met als uitvalsbasis deze mini-biografie behandelt de auteur de voornaamste vraagstukken van elke periode. Deze biografische schetsen zijn zeer lezenswaardig en de anekdote wordt hierbij (gelukkig) niet geschuwd. Dankzij de biografische invalshoek kan de auteur overtuigend aantonen dat de motieven van de 'mannen van de daad' voor hun optreden voortkwamen uit een ingewikkelde en vaak onontwarbare mengeling van privébelang, hun perceptie van het landsbelang en zedingsdrang.

Door het ontbreken van een beschouwend openingshoofdstuk blijft de vraagstelling echter wat impliciet en pas na lezing van het volledige werk blijkt de auteur twee grote stellingen aan de orde te hebben gesteld.